

הקדמה

זה שנים שהחטיבה למדעי היהדות בספריית אוניברסיטת ייל בנוי הייבן, בקונטיקט שבארצות-הברית, רוכשת כתבי יד שלמים ותעודות רבות שנכתבו בארבע ארצות צפון אפריקה (חלק גדול מהחומר הוא ממרוקו). רוב התעודות כתובות בעברית או בלהגים היהודיים של הערבית בצפון אפריקה, מיעוטן כתובות בערבית ספרותית, בספרדית או בצרפתית. בקיץ תשס"ח (2008) ביקשה ממני אוצרת האוסף, הד"ר ננט שטהל, לבדוק את טיבו. לאחר שחיויתי את דעתי עליו, פנו אליי ראשי התכנית ללימודי יהדות באוניברסיטה – בתחילה פרופ' כריסטין הית ואחר כך פרופ' סטיבן פראד – וביקשו ממני לעסוק בבחינה מקיפה יותר של כתבי היד והתעודות ולמיין אותם מיון ראשוני כדי לאפשר את קטלוגם. התחלתי בזה בשורה של ביקורי עבודה בספרייה, מאז חודש אייר תשס"ע (מאי 2009).

לאחר שני הביקורים הראשונים המלצתי לפני פרופ' פראד לחשוף את החומרים האלה בפני חוקרים של יהדות צפון אפריקה. לצורך הזה הצעתי לקיים סדנת חוקרים שבה ישתתפו מי שהתנסו בקריאת כתבי יד. הוחלט לזמן סדנה שישתתפו בה שנים-עשר חוקרים מישראל, מארצות הברית, ממרוקו ומצרפת. אף סוכם שיום אחד מתוך שמונת ימי הסדנה יוקדש לסימפוזיון.

בז'–י"ד באייר תש"ע (21–28 באפריל 2010) התקיימה הסדנה. הייתה זו חוויה מדעית ממדרגה ראשונה. שנים-עשר חוקרים ישבו יום יום ועבדו על כתבי יד מתוך האוסף וקיימו דיונים משותפים, תוך פענוח כתבי יד ולימוד תוכנם. היו חוקרים שהתמקדו בכתב יד אחד – על פי רוב מדובר בכתב יד גדול ומקיף – והיו מי שעסקו בפענוח של כמה תעודות, כדי להתחיל אחר כך בחקירתם לאחר שובם לארצותיהם. ביום ראשון י"א באייר (25 באפריל) התקיים סימפוזיון; הפרופ' פראד אמר דברי ברכה לבאי הכינוס, ואנוכי נשאתי את ההרצאה הפותחת. אחר כך נשאו כל משתתפי הכינוס הרצאות על מחקרים שערכו לפני בואם לייל. קהל חשוב הגיע לסדנה, לרבות אנשים שהגיעו מרחוק.

אני מציין בסיפוק רב את הסכמתו של פרופ' פראד לקבל את הצעתי לפרסם את ההרצאות שניתנו בסימפוזיון וגם את הפרות הראשונים של מחקריהם של משתתפי הסדנה. הכרך האנגלי מציע אחד-עשר מאמרים, והכרך העברי מציע שמונה

מאמרים, שנמסרו כולם לדפוס בראשית שנת תשע"א (סוף שנת 2010). היחידה ללימודי יהדות בייל היא שמימנה מימון מלא את שני הכרכים. בזה הייתה ייל למוסד חשוב בארצות-הברית שנותן מקום ראוי למחקר יהדות המגרב. לחסות האקדמית של היחידה ללימודי יהדות בייל שותף גם "המרכז ללשונות היהודים וספרויותיהם" של האוניברסיטה העברית, שהיה לי הכבוד לייסד לפני למעלה מעשרים ושש שנה. לאחר פרישתי לגמלאות עומדת בראשו ד"ר עפרה תירוש-בקר זו השנה הרביעית.

אני מבקש להודות כאן לאנשי התכנית ללימודי יהדות באוניברסיטת ייל ולעומד בראשה, חברי המלומד החשוב פרופ' פראד. אני מודה לו במאוד מאוד על שהיה שותף נאמן בעריכת שני הכרכים ועל שהגדיל לעשות בהכללת מחקר יהדות צפון אפריקה במסגרת האכסניה שלו. תודתי נתונה לד"ר ננט שטהל, אוצרת האוסף בספרייה, ולספרנית ג'ולי כהן שהכינו יחד אתי את הסדנה ועמדו לרשות החוקרים בימי הסדנה ולאחריה. ד"ר שטהל גם דאגה לארגן ערב מיוחד לאירוע אמנותי ברוח מסורתם של יהודי צפון-אפריקה ואף אירחה בביתה את באי הסדנה. תודה מיוחדת לַיִנָּה רִיד, המנהלת האדמיניסטרטיבית של התכנית ללימודי יהדות, שטיפלה במסירות בארגון בואם של החוקרים לנוי הייבן וטיפלה בכל הצדדים הטכניים של הסימפוזיון. היא גם ליוותה את הפקת שני הספרים בקשריה הטובים עם כל מי שעסק בהפקתם.

אני מביע בזה את תודתי לכל החוקרים שנטלו חלק בסדנה ובסימפוזיון ולכל אלה מהם שמסרו מאמרים לפרסום בכרכים אלו ושיתפו פעולה עם עורכות הלשון, ולעפרה תירוש-בקר, שסייעה בידי ובידי עורכות הלשון בקיום הקשר עם כל החוקרים. אני מודה בחום רב לד"ר דוד פריבור שכתב את המפתחות לכרך האנגלי ולגב' רות שטרן שכתבה אותם לכרך העברי; ותודה מיוחדת לגב' שירלי זאואר עורכת הלשון בכרך האנגלי ולגב' סמדר כהן עורכת הלשון בכרך העברי על עבודתן המצוינת ועל שיתוף הפעולה שלהן עם כותבי המאמרים ואתי. אני מבקש להודות לגב' ליזה מוהר ולגב' סול כהן ממדור ההוצאה לאור של האקדמיה ללשון העברית שטיפלו במסירות בהפקת שני הכרכים. תודתי נתונה למר חי צבר, מנכ"ל הוצאת "מאגנס", שנענה לבקשתי שבית ההוצאה יטפל בהפצת הספרים.

באוניברסיטה העברית בירושלים, ט"ו באב תשע"א

משה בר-אשר

תוכן העניינים

	פתח דבר	ה
1	יעקב בן-טולילה	הארכיבי של רבי יהודה ליאון כלפון איש תיטואן
15	משה בר-אשר	החיבורים "תענוג ושמחה" ו"בית החכמה" לרבי יהודה אלעסרי מהכפר קצר אשוק במרוקו
45	שלום בר-אשר	תעודות שעניינן יהודי הסהרה בקהילות גריס וקצר אשוק בראשית המאה התשע-עשרה
69	יהודית הנשקה	פרשת מחלוקת השחיטה בג'רבה: היסטוריה, לשון והלכה – על פי שו"ת מכתב יד
107	אפרים חזן	איגרת מרבי חיים בלייח מתלמסאן לרבי אשר ג'אמי בתוניס – התרמ"א (1881)
115	אהרן ממך	פתשגן המלצות נמלצות של חכמי מרוקן במאה התשע-עשרה
173	משה עמאר	השררה ב"חברה קדישא" בפאס במאה העשרים
199	יוסף שיטריט	ערבית יהודית כשפה טכנית ומקצועית במוגאדור (מרוקו): תיאור וניתוח תכניו של כתב היד ייל 1825.0016
	מפתחות	
249	מפתח המקורות	
258	מפתח עניינים כללי	
260	מפתח ענייני הלשון	
263	מפתח המילים והביטויים	
268	מפתח השמות	
276	מפתח סיגנטורות כתבי היד, ספריית אוניברסיטת ייל	

מפתח עניינים כללי

מוגדור, פלישת הצרפתים ושווד	ארץ ישראל
הברברים 118, 120, 145, 148	המנדט הבריטי 12
מלחמת העולם הראשונה 12	עלייה 11-12, 117
מניית שנים, "לפרט מן הפרט" 119	גריס, הנהגת הקהילה 66
מרוקן	האוניברסיטה העברית בירושלים,
בתי הדין הרבניים, התנהלותם ודרכי	חנוכה 9-11
עבודתם 188	הנהגה רבנית 64, 65-66, 116
בתי הדין הרבניים, מעמדם וסמכותם	הצהרת בלפור 7
182-186	חברה קדישא 21, 173, 182
בתי הדין הרבניים, ביטול תקנותיהם	כינויים 173
71-72	מאבק על העומד בראשה בפאס
דפוס 49	177-178
היטלי כספים 53	שינויים בהתנהלותה 175-177
היסטוריוגרפיה יהודית, מחקרה 45	תפקידים הקשורים במת 173-175,
היהודים תחת שלטון איית מרגאד 16,	191
46	תפקידים שאינם קשורים במת 174
ירושת משרה ציבורית 179, 185-186	יחסי יהודים-מוסלמים 17
כמדינת חסות צרפתית 17, 45-46,	משרות ציבוריות, ירושתן בהלכה
49, 53, 176, 182	היהודית 179-182
מסחר בין-לאומי 218, 226, 235, 241	כתיבה
מערכת החינוך ותכנית הלימודים	מזרחית בינונית 69
213, 217-218	חצי קולמוס 2, 9, 117
שודדים 17	מרובעת 2-3, 105
שינוי בפרנסת האוכלוסייה היהודית	קורסיבית 17, 200
בערים במאה העשרים 176	רהוטה 97, 102
שינויי תרבות בסוף המאה ה-19	מדינת ישראל, הקמתה 13
ובתחילת המאה ה-20 217, 241	מדריך, הקהילה היהודית בה 4

חיסול הקהילה היהודית 42	שפת הלימוד בבתי הספר 201, 214-
מצב היהודים לאורך הדורות 46	216
עצי זית, החזקתם ומסיקתם 64	נוהגי כתיבה
קידושין, תקפותם 107, 111-113	מילוי שורה 75-76, 89, 97, 101,
רבני צפון אפריקה, קשריהם ההדדיים 107	104-105
שחיטה, מנהגיה בג'רבה 71-72	שומר עמוד 76
תנועת ההשכלה 109, 113	ספרד
ענייני הספרות	מלחמת אזרחים 1
הרמזים סמנטיים 126-127	קשרים עם שוחרי הספרדיות בה 3-6
חריזה 207-210	שלטון החסות בצפון מרוקו 1, 3
ידידות, ערכה בשירה 108-109	ספרי תורה
מוסיקה אנדלוסית-מרוקאית 200	גניבתם 64-65
משקלי השירה הערבית בצפון אפריקה 209	הקדשתם 61, 64-65
ספרות האיגרות	ספרים
איגרות קיבוץ 117	השגתם 49-50, 59-60, 66
חריזה 116, 121, 127-128	שאלתם 48-49
כתיבתן בידי שכבות תרבותיות שונות 116	עברית
מבנה 119	לימוד 8
מליצות ברוח תקופת ההשכלה 108-	תחייה 8
109, 113	העיבור
נוסחאות כתיבה שגורות 128-131	הוראת כלליו 206, 213
צירופים משובצים 121-126	כלליו 201, 206-208, 211, 213,
שיבוצים מן המקורות 108-109,	219, 221-226
113, 122-123	לוח 212-213
שילוב דרושים של מחברים אחרים	עיתונות 12
בחיבור עצמאי 37	עניים, תמיכה כלכלית בהם 117-119
שירת ה"אלה" 200	פרנקו, משטר 1, 7
שירת הפיוטים 200	ציונות
שירת יהודי מרוקו 200	עיתונים ציוניים, קריאה 7
שירת ספרד 109, 128, 131	פעילות 3, 7-12
	תעמולה 8
	קבורה, מנהגיה וההכנות לה 65, 173
	קצר אשוק
	בית העלמין 16, 18